

KATILIM BANKACILIĞINDA HİZMET FİNANSMANI AMACIYLA BAŞVURULAN BİR YÖNTEM OLARAK İCÂRE SÖZLEŞMESİ VE İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ANALİZİ

Mehmet Yuşa Özmen^a
Marmara Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ**Makale Geçmişi:**

Başvuru: 13 Mart 2025

Kabul: 28 Nisan 2025

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

G21

K12

K40

Anahtar Kelimeler:

İcâre,

Zimmet,

Hizmet Finansmanı,

Seyahat Finansmanı,

Sağlık Finansmanı,

Eğitim Finansmanı.

ÖZ

Katılım bankaları gerek bireylerin gerek işletmelerin karşı karşıya kaldığı finansman ihtiyacına başta faiz olmak üzere İslam hukukunun yasakladığı olumsuz özelliklerden sakınarak cevap verme amacıyla tesis edilmiş yapılardır. Finansman yöntemlerini de bu hassasiyete cevap verebilecek şekilde yapılandırmış, bu sayede hem teori hem de uygulamada konvansiyonel bankacılıktan farklı birtakım yapı ve süreçleri benimsemiştir. Katılım bankalarının finansman yöntemlerinin temelinde İslam hukukuna meşru kabul edilen sözleşmeler bulunmaktadır. Finansmanın konusuna göre bu sözleşme bazen satım, bazen ortaklık, bazen de vekalet vb. şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Katılım bankalarının bireysel ve kurumsal müşterileri tarafından ihtiyaç duyulan hizmet alımlarının finansmanı amacıyla başvurulmuş sözleşmelerin başında ise icâre akdi gelmektedir. Ancak icârenin hem İslam hukukuna özgü kompleks yapısı hem de finansal bir ürün olarak tasarımındaki zorluklar bu ürün hakkında kapsamlı akademik çalışmaların yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Makalemizde katılım bankalarında hizmet finansmanı amacıyla başvurulmuş icâre sözleşmesi üzerinde durulmuş, konu hakkındaki klasik ve modern yaklaşımlar ana hatlarıyla belirtilmiş, hizmet finansmanında gözetilmesi gereken önemli hususlara değinilmiş ve Türkiye’deki hizmet finansmanı uygulamalarına yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.

<https://doi.org.tr/10.54863/jief.1657189>

^a **Sorumlu Yazar:** Dr., Marmara Üniversitesi, İslam İktisadi ve Finans Bölümü, E-posta: myusaozmen@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9868-3185>.

Kaynak göster: Özmen, M. Y. (2025). Katılım Bankacılığında Hizmet Finansmanı Amacıyla Başvurulan Bir Yöntem Olarak İcâre Sözleşmesi ve İslam Hukuku Açısından Analizi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 11(1), 222-264, <https://doi.org.tr/10.54863/jief.1657189>.

THE LEASE CONTRACT AS A METHOD APPLIED FOR SERVICE FINANCING IN PARTICIPATION BANKING AND ITS ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC LAW

Mehmet Yuşa Özmen^a
Marmara University, Türkiye

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 13 March 2025

Accepted: 28 April 2025

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

G21

K12

K40

Keywords:

Lease,
Dhimmah,
Service Financing,
Travel Financing,
Health Financing,
Education Financing.

ABSTRACT

This study aimed to examine Shariah governance, a critical component of Islamic financial institutions. To achieve this, a bibliometric analysis was conducted to explore general trends in Shariah governance. Data from the Web of Science, one of the most reputable academic databases, was analyzed for the period between 2008 and 2024, identifying a total of 388 papers. These documents were systematically classified and reviewed based on relevant search criteria. Utilizing tools such as VOSviewer, SciMat, and BibExcel, the study identified major trends through performance and science mapping analyses. The findings indicated Malaysia's significant influence in the field, particularly through its authors and institutions. Additionally, the role of standards-making bodies such as Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions in shaping the literature on Shariah governance was prominently noted. The study concludes that ongoing scholarly engagement with institutional and regulatory developments remains essential for advancing the discourse on Shariah governance. Future research may further explore the comparative effectiveness of governance models across different jurisdictions.

<https://doi.org/tr/10.54863/jief.1657189>

^a **Corresponding Author:** Dr., Marmara University, Department of Islamic Economics and Finance, E-mail: myusaozmen@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9868-3185>.

To cite this article: Özmen, M. Y. (2025). The Lease Contract As A Method Applied For Service Financing in Participation Banking And Its Analysis From The Perspective of Islamic Law. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 11(1), 222-264, <https://doi.org/tr/10.54863/jief.1657189>.

GİRİŞ

Özünde insani bir ihtiyaç ve soyut bir kavram olan finans, günümüzde sosyal finans, yeşil finans, İslami finans gibi nitelemelerle anılmaktadır. Faizsiz finans yahut İslami finans denildiğinde finansman işleminin faize dayalı olmaması ve bunun yanında İslam hukukunun yasakladığı kumar, zarar, aldatma, garar (aşırı belirsizlik) vb. olumsuz özellikleri barındırmaması kastedilir.

Katılım bankaları gerek ülkemizde gerekse de dünyada fon toplarken, fon kullanırken ve bankacılık hizmetlerini sunarken gerçekleştirdikleri işlemleri faizsiz finans ilkelerine uygun şekilde yürütürler. Faize dayalı konvansiyonel bankaların finansman sağlamak adına takip ettikleri sistemin temelinde ise genellikle tüketim ödücü (karz) sözleşmesi bulunur. Bu bankalar tasarruf sahiplerine faiz ödeme taahhüdünde bulunarak tüketim ödücü sözleşmesi yoluyla fon toplar ve bu fonu finansmana ihtiyaç duyan kişilere faiz karşılığında yine aynı sözleşmeyle kullanırlar (Tuncer, 2019, s. 46).

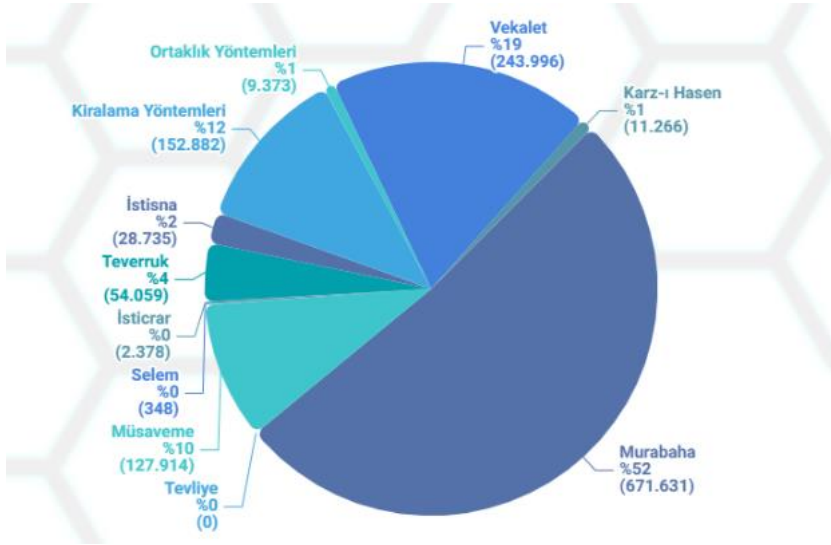
Faiz, İslam hukukundaki temel yasaklar arasında yer aldığından katılım bankacılığı ilkelerine uygun düşmez. Bu nedenle katılım bankaları hem fon toplama hem de fon kullandırma noktasında kendilerine özgü bir metodoloji takip eder. Bu metodolojinin temelinde alım-satım, kira, ortaklık, vekalet, kefalet, ödül vaadi vb. ticari sözleşmeler yatmaktadır (BDDK, 2023, md. 16). Katılım bankaları müşterilerinin ihtiyaçlarına ve finansmana konu varlığın niteliklerine uygun olarak bu sözleşmelere uygun finansman ürünlerini fikhî danışma komitelerinin görüşünü almak suretiyle yapılandırır ve uygulamaya sunar (Halitoğlu ve others, 2019, s. 211; Özmen, 2023).

Katılım bankaları bireysel veya kurumsal müşterilerin gerçekleştireceği hizmet alımlarını finanse etmek amacıyla genellikle İslam hukukundaki icâre-i âdemî sözleşmesine dayanan hizmet finansmanı yöntemine başvurmaktadır. Ürünün türüne göre finansmanın konusu eğitim, sağlık, seyahat gibi çeşitli hizmet alımları olabilmektedir. Dünyada farklı faizsiz

finans kurumlarınca mahiyet ve nitelik itibariyle değişen pek çok hizmet alımının bu yöntemle finanse edildiği görülmektedir (Ahmed ve Süleyman, 2014, ss. 66-67; Mohamed, Junyuan ve Fasaaha, 2024, ss. 91, 92).

Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin (TKBB) açıkladığı verilere göre Türkiye'deki katılım bankalarının 2024 yılı Haziran-Aralık dönemi itibariyle kullandığı toplam fonun %12'si (152.882 milyar) kiralama (icâre) yöntemine dayanmaktadır. Bunun 10.356 milyarlık kısmı hizmet kiralama yani icâre-i âdemî sözleşmesiyle kullanılmıştır (TKBB, 2024).

Şekil 1: Katılım Bankaları 2024 Haziran-Aralık Dönemi Kullandırılan Fonların Dağılımı

Kaynak: TKBB, veripetegi.tkbb.org.tr (Erişim 20 Şubat 2025).

Katılım bankaları tarafından başvuru ve icâre temeline dayanan finansman yönteminin yine bu kurumların kendi ilke ve prensipleri ışığında değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca söz konusu ilke ve prensiplerin arka planda İslam hukukunun sözleşmelere dair tutumunun tesirinde şekillendiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bahsi geçen etkileşim dolayısıyla hizmet finansmanı kapsamında “icâre”, “ayn”, “menfaat” ve “zîmmet” gibi birtakım özel terimler gündeme gelmekte, faizsiz finans kurumları bu kavram ve hükümlerin sentezinden oluşan

finansal ürünleri günümüzün terminolojisi ve ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde yapılandırarak müşterilerine sunmaya çalışmaktadır. Makalemizde konunun teorik boyutları ve bankacılık sektöründeki yansımaları incelenmiş, uygulamada gündeme gelen bazı problemlere işaret edilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Makalede ele aldığımız konunun hem fikhî-teorik hem de finansal-pratik boyutu bulunmaktadır. Konunun salt teorik yönüyle ilgili klasik fıkıh eserlerinde ve Kara Avrupası hukuku geleneğine ait metinlerde oldukça teferruatlı bilgilere rastlamak mümkündür. Bunun yanında icâre sözleşmesini hizmet finansmanı amacıyla başvurulmuş bir yöntem olarak inceleyen bazı akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu kapsamda olmak üzere Abdüssettâr Ebû Gudde 2008 yılında Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi'nin (el-Meclisü'l-Ûrûbbî li'l-İftâ ve'l-Buhûs) XVIII. dönem toplantısında sunduğu *Temvîlü'l-menâfi bi-Ûrûbbâ* adlı araştırma raporunda hizmet finansmanının temel meselelerine değinerek daha sonraki çalışmalar için yol gösterici olmuştur. Münîra Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî'nin *el-İcâretü'l-mevsûfe fi'z-zimmeti ve tatbîkâtüha'l-muâsıra* adlı makalesinde de icâre sözleşmesinin finansal kuruluşlarda uygulanış şekillerine yönelik bilgi ve tavsiyeler yer almaktadır. İsmail Mohamed, An Junyuan ve Mariyam Fasaaha ise *The Application of Service Ijarah in Islamic Finance* adlı makalede çeşitli bankaların icâre akdi yoluyla finanse ettikleri hizmetler hakkında istatistiksel bilgiler vermektedir. Konu hakkında Türkçe kaleme alınan ilk metinlerden olan *Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli ve Fikhî Temelleri* adlı makalesinde Mustafa Çakır hizmet finansmanına dair bazı fikhî problemlere ve uygulama örneklerine değinmektedir. Bu hususu araştıran diğer isimlerden Cemil Liv *Katılım Bankacılığı Hizmet İhtiyaç Finansmanının Fikhî Açısından Değerlendirilmesi* isimli makalesinde, Mehmet Gayretli de *Bir Finansman Aracı Olarak Hizmet Akdi/Zimmette Kiralama* başlıklı makalede konuyu teorik düzlemde ele almaktadırlar.

Bahsi geçen çalışmalar hizmet finansmanı ve fikhî boyutları hakkında değerli mülâhazalar sunmaktadır. Bizim çalışmamızı özgün kılan husus,

ürünün fikhî açıdan temellendirilmesi noktasında kendi bakış açımızı yansıtan bir muhteva ve sistematığe sahip olması ve Türkiye uygulamasına dair diğer makalelerde temas edilmeyen bazı sorunlara odaklanıp öneriler sunmasıdır. Makalenin hazırlanması sürecinde klasik ve modern fıkıh eserlerinde yer alan hizmet sözleşmesiyle ilgili hükümler incelenmiş bunun yanında finansal sözleşmeler, yayınlanmış kararlar ve uygulamacılarla yapılan mülakatlar üzerinden Türkiye’deki katılım bankalarının hizmet finansmanında başvurdukları yöntemler tespit ve analiz edilmiştir. Katılım bankalarında hizmet finansmanı amacıyla kullanılabilen yatırım fonu finansmanı, karz gibi ürünler farklı akit türlerine dayandığından makalenin kapsamı dışında tutulmuştur.

İCÂRENİN HUKUKÎ MAHİYETİ VE TÜRLERİ

İcâre akdi İslam hukukunda “*Bir nesneye veya kişiye ait menfaatlerin bedel karşılığında başkasına temlik edilmesi*” şeklinde tanımlanır (Bardakoğlu, 2000; Mecelle, md. 405). Doktrinde farklı tariflere rastlamak mümkünse de neredeyse hepsinde öne çıkarılan iki özellik bulunmaktadır. Bunlardan ilki, hem eşyanın kullanım hakkının bedel karşılığında devredilmesi anlamına gelen kira sözleşmesinin hem de borçlunun alacaklı yararına bir işi yerine getirmeyi üstlendiği işgörme sözleşmelerinin İslam hukukunda icâre kapsamında düzenlenmiş olmasıdır. Diğeri ise İslam hukukunda icârenin Türk hukukundakinin aksine bir tür temlik akdi olarak kurgulanmış olmasıdır (Mecelle, md. 405). İslam hukukunda icâre akdi menfaatlerin bedel karşılığında temlik edilmesi (temlîkü’l-menâfi) şeklinde açıklandığından doktrinde eşyaya ve kişilere ait menfaatler arasında bir ayırım gözetilmeyerek kira ve hizmet sözleşmelerinin her ikisi de tek bir akit bünyesinde ele alınmıştır (Kâsânî, 1986, s. 4/174; Mecelle, md. 562).

Eşya ve insanın tüm yönlerden aynı hükümlere tabi kılınması mümkün olmadığından icâre akdinin kaplamıyla ilgili bu yaklaşım icâreyi oldukça karmaşık bir yapı haline getirmiştir. Aslında bu yalnızca İslam hukukuna özgü bir durum olmayıp benzer bir yaklaşıma kira sözleşmesi, hizmet sözleşmesi ve eser sözleşmesini *locatio conductio* isimli tek bir akit kapsamında ele alan Roma hukukunda da rastlanmaktadır (Çalışkan, 2017,

s. 396). Hizmet sözleşmesinin mahiyet olarak kira akdiyle aynı kabul edilmesi Roma toplumunun sosyokültürel yapısıyla ilişkilendirilmektedir. O dönemde köleler mal kabul edildiğinden, sahipleri dışındaki kişilerin işlerini görmek üzere ücret karşılığında çalıştırılmaları kira akdi vasıtasıyla düzenlenmişti. Sosyal ve iktisadi hayatta ortaya çıkan değişimler sonucunda hür insanların da ücret karşılığında iş yapmaları yaygınlaşınca köle olmayan insanların taraf olduğu hizmet akitleri de kira akdi kapsamında değerlendirilmeye devam edilmişti. Ancak bu durum hür insanların aslında eşyaları konu edinen bir sözleşmeye konu olması sonucunu doğurduğundan ilerleyen dönemlerde hür kimselerle kurulan hizmet sözleşmelerinin ilgili kişilerin zatını değil, yapılacak işi konu edindiği kabul edilmiştir (Baytemir, 2017, ss. 28-32). İslam hukukunun da kira ve hizmet akitlerinden her ikisini de icâre kapsamında ele alma hususunda Roma hukukuyla benzerlik taşıdığını söyleyebiliriz. Ancak İslam hukukunda hizmet sözleşmesi icâre kapsamında görülse de akdin konusunu işçinin kendisi değil, onun emeği neticesinde ortaya çıkan “menfaat” oluşturmaktadır.

Alâeddin Semerkandî gibi bazı Hanefî hukukçular eşya üzerinde kurulu icâreyle hizmet sözleşmesi şeklinde yapılan icâreyi birbirinden ayrı değerlendirmiş, bunlardan birincisinin menfaati, ikincisinin ise ameli konu edindiğini belirtmişlerdir (Semerkandî, 1994, s. 2/347). Ancak bu yaklaşım, her iki icâre türünün de menfaatlerin naklini konu edindiğini ve dolayısıyla aynı hukukî mahiyete sahip olduğunu savunan görüş sahiplerince eleştirilmiş (Kâsânî, 1986, s. 5/517; Ali Haydar, 1991, s. 1/453) ve fıkıh literatürüne etkisi de sınırlı kalmıştır. Biz makalemizde eşyaya ait menfaatlerin bedel karşılığında devredilmesini konu edinen icâreler için “kira sözleşmesi”, bir kimsenin emeğinden ücret mukabilinde yararlanmayı konu edinen icâreler içinse “hizmet sözleşmesi” veya “icâre-i âdemî” tabirini kullanacağız. Her iki icâre türü de konu edindiği menfaatlerin muayyen bir nesneye/kişiyeye ait olup olmamasına göre İslam hukuku literatüründe farklı hükümlere tabi kılınır. Aşağıda bu hükümlere müstakil başlıklar altında yer verilmiştir.

Nesnelere Ait Menfaatleri Konu Edinen İcâre

Günümüz terminolojisinde kira sözleşmesine karşılık gelen bu tarz icâreler otomobil, ev, arazi gibi taşınır veya taşınmaz bir mala ilişkin kullanım hakkının bedel karşılığında bir başkasına yani kiracıya devredilmesini konu edinir. Kiracının sözleşme kapsamında sahip olduğu yetki fıkıh eserlerinde *milkü'l-menfaa* şeklinde ifade edilir. Kullanım hakkı kiracıya devredildiği için malın esas sahibinin mal üzerindeki yetkisi de bir tür kuru/çıplak mülkiyet halini alır. İslam hukukçuları kiraya verenin bu yetkisi hakkında ise *milkü'l-ayn* tabirini kullanırlar (Özmen, 2022, ss. 62-66). İslam hukukunda *milk* nitelikli haklar sahibine hakka konu olan nesneyi hem bizzat kullanma hem de başkalarına devredebilme yetkisini bahşeder. Bu nedenle kiracı sözleşme kapsamında elde ettiği yetkiyi bizzat kullanabileceği gibi sözleşmede aksi kararlaştırılmadığı sürece bedelli veya bedelsiz olarak başkalarına devretme imkanına da sahip kabul edilir. Bu da İslam hukukunda alt icâre sözleşmelerinin kurulmasına olanak tanır. Kira sözleşmesine katılım bankaları finansal kiralama (leasing) ve sat-geri kiralama (sale and lease back) gibi çeşitli ürünler kapsamında başvurur. Ancak bunlar birer hizmet finansmanı olmadığından kira sözleşmesi hakkında verdiğimiz bu bilgileri yeterli görüyoruz.

Kişilere Ait Menfaatleri Konu Edinen İcâre

Bir kimsenin başkası yararına bir işi yerine getirme borcu altına girdiği sözleşmeler İslam hukuku eserlerinde icâre kapsamında ele alınır. Mecelle'de bu türden icâreleri kira sözleşmesinden ayırt etmek için *icâre-i âdemî* tabiri kullanılır (Mecelle, md. 562). Bu tarz sözleşmeler Türk hukukundaki hizmet sözleşmesinin yanında eser sözleşmesi ve vekalet sözleşmesini de kapsamına alacak genişliktedir. İşgörme borcu altına giren kişiye fıkıh eserlerinde *ecîr* adı verilir. Ecîrin yerine getirdiği edim neticesinde ortaya çıkacak yarar İslam hukukunda *menfaat* şeklinde ifade edilir ve icâre-i âdemî de menfaatlerin temliki bağlamında ele alınır (Sa'dî, 2018, s. 320). Katılım bankalarınca hizmet finansmanı amacıyla kullanılan sözleşmeler icâre-i âdemî ile yakından ilişkilidir.

İslam hukukunda fiziki veya hukukî bir sonucu ortaya çıkarmak amacıyla iş akdi kurulabilir. Bu kapsamda bir eşyanın taşınması, bir evin boyanması, bir alacağın tahsili, bir malın satılması vb. konular iş akdine konu olabilir (Kâsânî, 1986, s. 4/184; İbn Hazm, t.y., s. 7/22; Buhûtî, t.y., s. 4/11; Şîrbînî, 1994, s. 3/446; Ali Haydar, 1991, s. 1/648). Ayrıca işçinin yerine getireceği yükümlülük bazen taşımacılık, inşaat gibi aktif bir davranışı gerektirebileceği gibi bazı durumlarda bekçilik vb. pasif şekilde yerine getirilen bir eylem de olabilir (Şîrbînî, 1994, s. 3/447; Ali Haydar, 1991, s. 1/648).

Katılım bankalarında hizmet finansmanı uygulamalarını konu bazlı incelediğimizde gerek Arap ülkelerinde gerek Endonezya gibi Asya ülkelerinde gerekse de Türkiye’de genellikle katılım bankalarının gerçek veya tüzel kişi müşterilerinin ihtiyaç duyduğu seyahat, eğitim, sağlık, güvenlik, temizlik, taşımacılık, hac/umre yolculuğu gibi hizmetlerin finansmanında bu yönetime başvurdukları görülmektedir.

İcâre-i âdemî sözleşmesi kapsamında bir işi bizzat yerine getirmeyi deruhte eden işçi (*ecîr*) söz konusu edimi bizzat ifa etmelidir (Mecelle, md. 571). Bu edim bir tür *şahsa bağlı yapma borcu* olduğundan ifa imkansızlığı durumlarında sözleşmenin feshi gündeme gelir (Buhûtî, t.y., s. 4/25; Mutîî, t.y., s. 15/80; Ali Haydar, 1991, s. 1/458; el-Mevsûatü’l-fıkhiyyetü’l-Kuveytiyye, 1427, s. 1/293). Dolayısıyla üçüncü kişilerce gerçekleştirilecek *nama ifa* yoluyla sözleşmenin devamlılığı sağlanamaz. Öte yandan hizmet alan da başkası tarafından yerine getirilecek ifayı kabul etmek zorunda değildir. Fıkıh eserlerinde icâre-i âdemî terimi mutlak olarak kullanıldığında genellikle şahsa bağlı icâreler kastedilir. Bu türden işlemler hakkında bazen “ayn icâresi/icâretü’l-ayn” tabirinin kullanıldığı da görülür (Râfiî, 1997, s. 10/37; Nevevî, 1991, s. 9/64, 5/174; Şîrbînî, 1994, s. 3/447; Merdavî, 2003, s. 5/677). Makale kapsamında biz bazı muasır çalışmalarda da tercih edilen “muayyen icâre” tabirini tercih edeceğiz.^a

^a Bu tercihimizin nedeni “ayn icâresi” tabirinin eşyanın menfaatinin bedel karşılığında devrini öngören kira sözleşmesi hakkında da kullanılıyor olmasıdır. Benzer kullanımlar için bk. (Ahmed ve Süleyman, 2014, s. 63; Ebû Gudde, t.y., s. 22; Sa’dî, 2018, s. 52).

icâre-i âdemî sözleşmesi kapsamında başkasına karşı işgörme borcu altına giren kişi/kurum bu işi bizzat yerine getirme taahhüdünde bulunmadıysa edimi bizzat yerine getirebileceği gibi başkası aracılığıyla da ifada bulunabilir. Bu tarz icârelerde ecîr edimi ifa edemeyecek hale gelse bile yükümlülüğü sona ermez. Aksine yükümlülüğü para borcuna dönüşür. Nama ifa kuralı işletilerek asıl borçlu yerine işi başka bir kişi/kurum yerine getirir. Masraflarsa ilk ecîr tarafından karşılanır. Farklı bir ifadeyle, bu tür icâre sözleşmeleri hakkında cins borçlarında gündeme gelen “nevi telef olmaz” kuralı işletilir. Bunun nedeni işi bizzat yerine getirme taahhüdünde bulunmayan ecîrin yükümlülüğünün *şahsa bağlı olmayan yapma borcu* niteliğinde olmasıdır (Özmen, 2022, s. 203). Bu şekilde kurulan sözleşmeler için İslam hukuku literatüründe zimmetteki menfaati konu edinen icâre anlamında “*icâretü’l-mevsûf fi’z-zimme*” denilmiştir. Kullanım kolaylığı sağlaması açısından makalede bu tarz işlemler hakkında “zimmet icâresi” tabirini kullanacağız.

Katılım bankalarında gerçekleştirilen hizmet finansmanları açısından önem arz etmesi sebebiyle zimmet icâresi üzerinde kısaca durmakta yarar görüyoruz. Terkipte geçen zimmet kavramı fûru fıkıh literatüründe kişinin yükümlülüklerinin hukukî zemini yani mahalli kabul edilir (Buhârî, 1997, s. 4/637). Kişinin hem Allah’a karşı dinî yükümlülükleri hem de kul borçları onun zimmetinde bulunur. Zimmet bu yönüyle Roma hukuku düşüncesindeki malvarlığının (mamelek) tümlüğü düşüncesiyle aynı gayeye hizmet eder. Borçlar borçlunun zimmetinde bulunduğundan kişi borçlu olmasına rağmen malvarlığının aktif kısmı üzerinde rahatça tasarrufta bulunabilir. Alacaklılar, rehin gibi özel bir sözleşme veya mahkemece uygulanan bir hacir işlemi bulunmadıkça borçlunun mallarını onun tasarruf alanının dışına çıkaramazlar.

İslam hukukunda zimmetin sağladığı ve çalışmamızın konusuyla yakından ilgisi bulunan bir diğer önemli fayda ise borçlunun alacaklıya karşı sorumluluğunun zamansal boyutuyla ilgilidir. Buna göre borçlu alacaklıya karşı hem borcun doğmasına neden olan hukukî sebebin ortaya çıktığı (örneğin sözleşme yapıldığı) sırada sahip olduğu hem de gelecekte sahip

olacağı tüm mallarla sorumlu kabul edilir. Bu ilke esasında alacaklının mağduriyetini önleme gayesiyle vazolunmuş gibi görünse de aslında borçlunun hukukî tasarruf sahasının genişlemesine de hizmet eder. Çünkü bu sayede kişiler henüz sahip olmadıkları varlıkların devrine ilişkin borç ilişkileri kurma olanağı elde ederler.

Çalışmamız kapsamında ele alınacak konulardan biri olan zimmet icâresi, muayyen olmayan bir kişinin (ecîr) sağlayacağı menfaatin bedel karşılığında başkalarına devrini öngördüğünden bu menfaatin borçlunun zimmetinde yer alan bir cins borcu (deyn) olduğu kabul edilir. Yapılan işlem de bu nedenle “*icâretü’l-mevsûf fi’z-zimme*” şeklinde anılır (Hacak, 2000, s. 277). Zimmet kavramının gerektirdiği üzere borçlu alacaklıya bu menfaati bizzat sağlamaz veya sağlayamazsa üçüncü kişiler aracılığıyla temin etmekle yükümlü tutulur (Özmen, 2022, ss. 89-92).

İCÂRE-İ ÂDEMÎ SÖZLEŞMESİNİN FİNANSAL ÜRÜN OLARAK TASAVVURU

Katılım bankaları ilk kuruldukları günden bu yana faizsiz finans ilkelerine uygun finansman yöntemleri geliştirmişlerdir. Birçoğu İslam hukukundaki isimli akitlere veya akit serbestisi ilkesi ışığında geliştirilen uygulamalara dayanan bu finansal ürünler başta faizden sakınan kişiler olmak üzere toplumdaki birçok kesimin finansman ihtiyacına cevap vermiştir. Günümüzde özellikle Türkiye’de faaliyet yürüten katılım bankalarının finansman işlemleri büyük oranda murabaha sözleşmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Murabaha, satış sözleşmesinin bir alt türü olduğundan satışla ilgili sınırlamalara tabidir. Bu da özellikle yapısı itibarıyla murabaha sözleşmesine konu edilemeyen varlıkların finanse edilmesi hususunda birtakım güçlükler doğurmaktadır. Özellikle hizmet alımlarının konusunun fikhî açıdan “menfaat” olması ve menfaatlerin de icâre akdiyle temlik ediliyor olması bu noktada icâre sözleşmesinin önemini artırmıştır. Dünyadaki ve Türkiye’deki uygulamalar incelendiğinde icâre-i âdemî sözleşmesi yoluyla gerçekleştirilen hizmet finansmanı işlemlerinin iki usulle icra edildiği görülmektedir:

Birinci Yöntem:

Bu konuda takip edilen yöntemlerin ilkinde katılım bankaları belirli/muayyen bir hizmet sağlayıcı kuruluştan icâre-i âdemî yoluyla eğitim, seyahat, sağlık, taşımacılık gibi konulardaki hizmet paketlerini alıp bunu üzerinde anlaşma sağlanan bir vade ve kâr ile müşterilerine devretmektedir. İslâmi Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI), bu şekilde gerçekleşen icâreleri hizmet finansmanı kapsamında başvurulabilecek bir yöntem olarak kabul etmektedir (AAOIFI, 2024, s. 831). Türkiye'deki hizmet finansmanı uygulamalarında da ağırlıklı olarak bu yöntem esas alınmaktadır (Türkiye Finans Katılım Bankası, t.y.; Vakıf Katılım Bankası, t.y.; Ziraat Katılım Bankası, t.y.-a). Hatta mevcut şartlar çerçevesinde en fazla uygulanabilirliğe sahip yöntemin de bu olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Finansmanda iş akış süreci şu şekilde gerçekleşmektedir:

- 1. adım:** Katılım bankasının müşterisi hizmet sağlayıcı kuruluşla görüşerek hizmetin kapsamı ve maliyeti hakkında bilgi edinir. Sonrasında bu hizmet hakkında bankaya bilgi verir ve finansman talebini iletir,
- 2. adım:** Katılım bankası hizmet sağlayıcı firma ile iletişime geçerek hizmet paketini peşin veya vadeli bir bedel karşılığında alır,
- 3. adım:** Katılım bankası almış olduğu hizmet paketinin maliyeti üzerine karını da ekleyerek vadeli bir şekilde müşterisine devreder,
- 4. adım:** Müşteriye sunulan hizmetin sağlayıcısı katılım bankası olduğundan ödemeler vadeli olarak bankaya yapılır (Ebû Gudde, t.y., ss. 27, 28; Sa'dî, 2018, s. 326).

Tasvir edilen finansmanda müşteriye karşı hizmet sağlama sorumluluğunu üstlenen kurum yani katılım bankası edimi bizzat yerine getirme taahhüdünde bulunmamıştır. Buna istinaden ilgili hizmeti paralel bir sözleşmeyle farklı bir kuruluştan alarak müşterisine sunmaktadır. Ancak bahsi geçen yöntemde paralel akdin yapılacağı kuruluş bankanın müşterisi tarafından belirlenmiş olduğundan muayyendir. Dolayısıyla katılım bankası hizmeti herhangi bir kuruluştan değil, bu alt sağlayıcıdan almak

durumundadır. Bu durumun ilgili finansmanı zimmet icâresi olmaktan çıkarıp çıkarmayacağı ise tartışmalıdır (Dümeycî, 2019, s. 53; Ebû Gudde, t.y., s. 22; Sa'dî, 2018, ss. 331-333).

Bazı İslam hukukçuları bu yöntemle gerçekleşen finansmanları icâre-i âdemî olarak değil, hizmeti konu edinen bir tür murabaha şeklinde yorumlamaktadır (Salih, 2023, ss. 100, 101; Şâviş, 2014, s. 183). Bahse konu uygulamanın murabaha şeklinde temellendirilmesi durumunda murabaha ile ilgili şart ve hükümler gündeme gelir. Her şeyden önce murabaha bir satış yöntemidir (Şeyhizâde, t.y., s. 2/78). Satım akdinin konusunu ise mallar oluşturur (Mevsîlî, 1937, s. 2/4). Menfaatin teknik anlamda mal olup olmadığı konusundaki tartışmayı bir kenara bırakıp onu mal kabul edenlerin görüşünü esas alsak bile mallar fizikî yapıya sahip olan “ayn” ve böyle olmayıp intifa/yararlanma şeklinde gerçekleşen “menfaat” şeklinde iki kısımda incelenir. Gerek aynın gerekse de menfaatin temlikinin her birinin kendine has hükümleri bulunur. Hizmet finansmanının murabaha şeklinde açıklanması durumunda murabahada gündeme gelen hükümlerin burada da uygulanması gerekir.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından yayınlanan murabaha konulu fikhî standarda göre murabaha finansmanına konu olacak varlığın katılım bankası tarafından ilk satıcıdan/sağlayıcıdan alınmasından sonra müşteriye devredilebilmesi için öncelikle kabzedilmesi gerekir (TKBB, 2021, s. 5). Çünkü İslam hukukunda hasar sorumluluğu (damân) üstlenilmemiş bir malın satışından kazanç elde etmek caiz değildir. Hasar sorumluluğu ise alıcıya kabz ile intikal eder. Müşteri teslim-tesellüm gerçekleşmeden önce malı satarsa hasarını yüklenmediği bir maldan kazanç elde etmiş olur (Kudâme, 1968, s. 4/83, 86; Buhûtî, t.y., s. 3/242). Hizmet satışını konu edinen bir murabahada ise menfaat gerçek veya tüzel kişilerce sağlanacak hizmet sonucunda ortaya çıkacağı için kabzedilmesi tasavvur edilemez ve bu yönüyle Murabaha Standardındaki gereklilikleri sağlamaz.

Ayrıca fizikî mal alımlarını finanse etmek için başvuru murabahada katılım bankaları müşteriye karşı ayıptan sorumlu olmama şartı öne sürmekte ve malda önceden beri mevcut olup murabahadan sonra fark

edilen ayıplardan dolayı sorumluluk (ayba karşı tekeffül) kabul etmemektedir (Ziraat Katılım Bankası, t.y.-a; Kuveyt Türk Katılım Bankası, t.y.-a). Esasen işlemin finansman amaçlı gerçekleştiği ve bankanın her gün bu amaçla pek çok işlem yaptığı dikkate alındığında bankanın maldaki ayıpla ilgili sorumluluğu bertaraf etmek istemesi anlaşılır bir durumdur. Nitekim fıkıh kitaplarında da satış sözleşmesi kurulurken bunun şart koşulabileceği belirtilmiştir (Mevsilî, 1937, s. 2/21). Ancak bu şartın hizmet satışını konu edinen bir murabahada öne sürülmesi mümkün gözükmemektedir. Çünkü fiziki bir varlığı konu edinen satım akdinde maldaki ayıplar vasıf mesabesindedir. Vasıftaki eksiklikler her koşulda akdi ortadan kaldırmaz. Satıcı, akit gerçekleştiği anda tüm sorumluluklardan beri olmak isteyebilir. Hizmet satışı ise devamlılık arz eder. Sözleşme müddeti boyunca katılım bankası satıcı/sağlayıcı olmayı sürdürür. Hizmet sunumunda bir eksiklik veya aksaklık oluşması durumunda sağlayıcı konumundaki bankanın bunu telafi etmesi gerekir.

Bu ve benzeri sakıncalardan ötürü hizmet finansmanının murabaha şeklinde gerçekleşmesi yerine icâre-i âdemî formunda yapılandırılması ve icâre akdine ait hükümlerin tatbik edilmesi daha uygun görünmektedir. Nitekim çoğu araştırmacı da bu işlemin icâre şeklinde yapılandırılmasının daha isabetli olacağı kanaatindedir (Sa'dî, 2018, ss. 331-333; Liv, 2024, s. 94). Peki bu işlem icâre şeklinde yorumlandığı takdirde bu bir zimmet icâresi mi yoksa muayyen icâre mi olacaktır? Yukarıda açıklandığı üzere muayyen icâre ve zimmet icâresinden her birinin kendine has hükümleri bulunur. Bu konudaki görüşleri ve temel argümanlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Muayyen icâre olduğunu savunanlara göre katılım bankası bu tarz finansmanlarda müşterisine sağlayacağı hizmeti belli bir hizmet sağlayıcıdan alarak sunmayı taahhüt etmektedir. Dolayısıyla katılım bankası bu hizmeti aynı sektörde faaliyet yürüten herhangi bir kurumdan tedarik edemez. Bu da katılım bankasının ediminin cins borcundan (deyn) çok parça borcuna benzediğini gösterir. Dolayısıyla bu işlem zimmet icâresi

şeklinde yorumlanamaz, muayyen icâre hükümlerine tabi olur (Sa'dî, 2018, ss. 331-333).

Katılım bankası ile müşterisi arasındaki icâre-i âdemî sözleşmesinin zimmet icâresi olduğunu savunanlar ise görüşlerinin gerekçesi olarak hizmet sağlayıcı kurum nezdinde bu hizmet türüne ait pek çok kontenjan bulunduğunu, bu kontenjanlardan herhangi birinin tahsis edilmediğini, üstelik hangi çalışanın fiilen bu hizmeti sunacağını belirlenmediğini öne sürmüşlerdir. Abu Dabi İslamî Finans Bankasının fikhî danışma komitesi, hizmeti sağlayacak olan firmanın kurum bazında tayin edilmesinin, bankanın müşteriyle yapacağı akdi zimmet icâresi olmaktan çıkarmayacağını kararlaştırmıştır (Dümeycî, 2019, s. 53; Ebû Gudde, t.y., s. 22; Sa'dî, 2018, ss. 331-333). Abdurrahman b. Abdullah Sa'dî de icâre hakkında hazırladığı doktora tezinde bu şekilde kurum bazında bir belirlemenin edimi deyn olmaktan, sözleşmeyi de zimmet icâresi olmaktan çıkarmayacağını belirtmiştir (Sa'dî, 2018, ss. 331-332).

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere zimmet icâresinde şahsa bağlı olmayan bir yapma borcu söz konusu olduğundan hizmet sağlayıcının sunacağı menfaat aslında onun zimmetinde yer alan bir tür cins borcu yani deyndir. Bu durum ifa imkansızlığının oluşmaması ve ayıplı ifa durumunda akdin infisah etmemesi başta olmak üzere birçok önemli hukukî netice ortaya çıkarır. Muayyen icârede ise hizmet sağlayıcı bir tür şahsa bağlı yapma borcu altındadır. Bu nedenle de borçlandığı edim zimmetinde sabit olmuş bir deyn şeklinde değerlendirilemez. Dolayısıyla yapma edimini bizzat yerine getirmeyi üstlenen borçlu ifada bulunmaz ya da bulunamazsa akit infisah eder. Borçlandığı edime muadil bir hizmeti tedarik etmekle yükümlü tutulamaz (Buhûtî, t.y., s. 4/25, 30; Merdâvî, 1419, s. 6/34; Zerkeşî, 1993, s. 4/233; Mutî, t.y., s. 15/80, 81; Ali Haydar, 1991, s. 1/458; el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye, 1427, s. 1/293).

Tasvir edilen bu yöntemdeki edim hem muayyen icâreye hem de zimmet icâresine benzer özellikler taşımaktadır. Buna benzer bir tartışmayı deynin kapsamı bağlamında Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 158. maddesi ve bunun tefsiri hakkında yürütülen münakaşalarda da görmekteyiz. Mecelle deyni

“Zimmette sabit olan şey” (Mecelle, md. 158) şeklinde tarif ettikten sonra şu ifadelerle yer verir: *“Mesela, bir kimsenin zimmetinde şu kadar kuruş borcu ve meydanda mevcut olmayan şu kadar kuruş ve meydanda mevcut olan akçenin yahut bir yığın buğdayın kable’l-ifrâz bir mikdâr-ı muayyeni hep deyn kabilindendir.”* Mecelle *“meydanda mevcut olan akçenin yahut bir yığın buğdayın kable’l-ifrâz bir mikdâr-ı muayyeni”* ifadeleriyle mecliste hazır bulunan fakat şayi mülkiyete konu olan nesneler üzerindeki hakkı da deynin kapsamına dahil etmiştir. Muasır İslam hukukçularından Mustafa Zerkâ ise fıkhıdaki yerleşik kabullerden hareket ederek şüyu durumunun bir malı ayn olmaktan çıkarmayacağını, dolayısıyla deynin kapsamıyla ilgili bu yaklaşımın isabetli olmadığını belirtmiştir (Zerkâ, 2013, s. 183; Hûlî, 2003, s. 121).

Esasında Mecelle’nin verdiği örnekte yer aldığı üzere belli bir mal yığınının içerisinden muayyen olmayan bir miktarın borç konusu olması durumunda bunun kavramsal olarak karşılığı Türk hukukunda da bir tür ara kategori şeklinde tespit edilmiş, bu tarz edimler hem cins borcuna hem de parça borcuna benzerlik arz ettiğinden *sınırlı cins borcu* şeklinde isimlendirilmiş fakat ifa imkansızlığı konusunda parça borcuna ilişkin hükümlere tabi tutulmuştur. Buna göre yüz tonluk bir buğday yığını içerisinden on ton verme borcu altında bulunan bir kişinin edimi cins borcu olarak görülmüş ve bu buğdayların hasara uğraması durumunda geride yalnızca on ton kalana değin ifa imkansızlığı oluşmayacağı, bahsi geçen on tonluk kısım da tükendiğinde ifa imkansızlığı oluşacağı kabul edilmiştir (Şafak, 2019, s. 28).

Bizim kanaatimize göre de bu tarz edimler deyn ve dolayısıyla faizsiz finans kuruluşunun müşteriyle yaptığı sözleşme de zimmet icâresi şeklinde değerlendirilebilir. Ancak burada mutlak olarak cins borçlarına ait hükümler gözetilmez. Aksine edim, hizmet sağlayıcı alt kurumun hizmet sağlama potansiyeli ölçüsünde cins borcu hükümlerine tabi kabul edilir. Örneğin eğitim hizmeti verecek üniversitenin tüm kontenjanları tükenene kadar cins borcu (deyn) muamelesi görür. İlgili kurum hizmeti sağlayamaz duruma düştüğünde ise parça borçlarında olduğu gibi katılım bankası

açısından ifa imkansızlığı gündeme gelir ve dolayısıyla muayyen icâreye ait (fesih vd.) hükümler gözetilir.

İkinci Yöntem:

Hizmet finansmanı konusunda takip edilen bir diğer yönteme göreyse katılım bankası hizmet sağlayıcı kuruluşlarca sunulacak hizmet paketlerini almadan önce müşterisiyle icâre-i ademi sözleşmesi akdeder. Müşterisiyle yaptığı mukaveleden sonra hizmet sağlayıcılarla iletişime geçerek müşterinin beklentisine uygun bir hizmeti devralarak onun kullanımına sunar. Türkiye’de bu yöntemin kayda değer bir uygulama alanı bulduğu söylenemez. Bu minvalde yürütülen hizmet finansmanlarında işlem akışı şu şekildedir:

1. adım: Müşteri katılım bankasına gelerek ihtiyaç duyduğu hizmetin niteliklerini belirtir ve bu hizmetin türüne göre (sağlık, seyahat vb.) finansman talebini iletir,

2. adım: Katılım bankası müşterisiyle hizmet finansmanı sözleşmesi akdederek belirtilen niteliklerde bir hizmeti sağlamayı ona karşı taahhüt eder,

3. adım: Katılım bankası, müşterisiyle yaptığı hizmet finansmanı sözleşmesine uygun şekilde hizmet sunabilecek hizmet sağlayıcı kuruluşlarla anlaşarak alt icâre sözleşmesi imzalar, sözleşme kapsamında bu hizmeti bizzat veya başkaları vasıtasıyla alabileceğini şart koşar,

4. adım: Katılım bankası, müşteriye karşı taahhüt ettiği hizmeti alt icâre sözleşmesi akdettiği hizmet sağlayıcı kuruluşlar yoluyla müşterisine sunar. Hizmet bedelini vadeli ve kâr payıyla birlikte tahsil eder.

İşlem aşamaları verilen bu yöntemde katılım bankasının müşterisiyle akdettiği hizmet finansmanı İslam hukuku açısından zimmet icâresi şeklinde değerlendirilir. Faizsiz finans kurumunun müşteriyle ikinci adımda belirtilen sözleşmeyi akdettiği esnada fiilen bu hizmeti sunma potansiyeline sahip olması fikhî bir gereklilik değildir. Zira zimmet icâresinde ecîrin edimini bizzat ifa etmesi zorunlu olmayıp alacaklının ifa menfaatinin

sağlanması esastır. AAOIFI de bu icâre yönteminin hizmet finansmanı amacıyla uygulanabileceğini kabul eder (AAOIFI, 2024, s. 831).

Avrupa Fetva Araştırmaları Konseyi de 2008 yılında Paris'te düzenlediği 18. dönem toplantısında eğitim ve sağlık gibi hizmet finansmanlarının icâre sözleşmesi yoluyla gerçekleştirilmesinin caiz olduğunu değerlendirmiş ve ilgili kararda; faizsiz finans kurumunun ilk olarak müşterisiyle icâre-i ademi sözleşmesi akdedip daha sonra bu niteliklerde bir hizmeti hizmet sağlayıcıdan alt icâre yoluyla tedarik etmesinin caiz olduğunu belirtmiştir. (Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, t.y., s. 72).

Esasında klasik fıkıh kitaplarındaki zimmet icâresi tarifiyle en fazla örtüşen uygulamanın bu ikinci yöntem olduğu söylenebilir (Buhûtî, t.y., s. 3/564; Karâfî, t.y.-a, s. 2/133; Sâvî, t.y., s. 4/14; Şirbînî, 1994, s. 3/443; Hammâd, 1990, s. 12). Ancak katılım bankasının müşterisine karşı hizmet taahhüdünde bulunduktan sonra ilgili hizmeti alt akitler yoluyla temin edememe riski bulunmaktadır. Üstelik müşterilerin finanse edilmesini talep edecekleri hizmetler de kendi içinde bir çeşitlilik arz edecektir. Bu risk ve zorluklar dolayısıyla faizsiz finans kuruluşlarının uygulamada birinci yönetime ağırlık verdikleri söylenebilir.

HİZMET FİNANSMANIYLA İLGİLİ PROBLEMLER

Hizmet finansmanı gerek konusu gerekse de iş akış süreçleri açısından diğer katılım bankacılığı işlemlerinden farklıdır. Hizmet finansmanını detaylı şekilde düzenleyen yasal-meslekî standartlar henüz oluşturulmadığından sektörde yeknesak bir uygulama bulunmamaktadır. Bu durum katılım finansın genel seyriyle uyumlu görünmeyen bazı işlemlere de zemin hazırlamaktadır. Konuyla ilgili operasyonel ve fikhî problemlerin öne çıkanlarına aşağıda müstakil başlıklar altında temas edilmiştir.

Zimmet İcâresinde Ücretin Vadeli Ödenmesi

İslam hukuku özellikle borçlar hukuku sahasını ilgilendiren boyutuyla mal kavramına dair esaslı bir sınıflandırma benimsemiştir. Bu sınıflandırmaya göre hakikî ve hükmî olmak üzere iki türlü mal bulunur. Hakikî mallar dış dünyadaki mevcut ve muayyen varlıkları ifade eder (Mecelle, md. 159).

Bunlar hakkında *ayn* tabiri kullanılır. Ancak bu, geride temas ettiğimiz ve eşya hukuku sahasına ait bir kavram olarak menfaatin mukabilinde kullanılan ayndan farklıdır. Söz gelimi kişinin sahip olduğu evi veya satım akdine konu edilen muayyen bir araba vb. hep ayn kabilindendir. Hükmi mal denildiğinde ise bununla bir borç ilişkisi kapsamında alacaklıya ödenmesi kararlaştırılan ve tür düzeyinde belirlenmiş muayyen olmayan varlıklar kastedilir. Örneğin bir satım sözleşmesi kapsamında müşterinin satıcıya ödeyeceği bir miktar para yahut nitelik düzeyinde belirlenmiş bir miktar misli mal böyledir. Hükmi mallar içinse literatürde *deyn* tabiri kullanılır (Kâsânî, 1986, s. 5/148). İslam hukukunda fiziki yapıya sahip mallara ilişkin bu sınıflandırma menfaatlere de uyarlanmıştır. Bu kapsamda, zimmet icâresi yoluyla işgörme borcu altına giren kişinin bu edimi sadece nitelik düzeyinde belirlendiğinden ve muayyen bir kişi tarafından ifası zorunlu olmadığından alacaklı açısından bakıldığında deyn kabul edilmiştir (Buhûti, t.y., s. 3/564; Karâfi, t.y.-b, s. 2/133; Sâvi, t.y., s. 4/14; Şirbînî, 1994, s. 3/443; Hammâd, 1990, s. 12).

Bir mal veya menfaate deyn denilmesi terminolojik bir yaklaşım olmanın ötesinde hukuki işlemlerle ilgili önemli neticeler doğurabilmektedir. Bunların içinde belki de en önemlisi deynin yine kendisi gibi deyn kabul edilen bir bedel mukabilinde satılmasının önündeki yasak gelmektedir. Bu konuda fıkıh kitaplarında sıklıkla atıf yapılan bir hadise göre; “Hz. Peygamber deynin deyn mukabilinde satılmasını yasaklamıştır.” (Tahâvî, 1994, s. 4/21) Deyn şeklinde tercüme ettiğimiz ifade ilgili hadiste “kâli” lafzıyla yer almıştır. Kâli sözcüğü lügat anlamıyla yalnızca vadeli borçları ifade ediyorsa da İslam hukukçuları gerek peşin gerek vadeli her türlü deyni yani borcu bu hadis kapsamında ele almıştır. Buna göre bir mübadeleye konu olan bedellerden birisi deyn yani tür düzeyinde belirlenmiş bir cins borcu ise karşıt bedelin muayyen bir varlık olması gerekir. Bu nedenle selem akdinde satış bedelinin (resûlmal) peşin olması İslam hukukçularının ittifakıyla zorunlu kabul edilir (Zuhaylî, 1997, s. 32).

Katılım bankasının müşterisiyle yaptığı sözleşme zimmet icâresi olduğundan bankanın hizmet kapsamında sunacağı menfaat de deyn kabul

edilir. Deynin deyn karşılığında satımının gündeme gelmemesi için müşterinin bankaya ödemeyi peşin yapması gerekir. Ancak bu durum zimmet icâresi sözleşmesinin finansman amacıyla kullanılmasının önünde engel teşkil eder. Çünkü müşteri zaten hizmet tutarını peşin ödeme imkanına sahip olmadığı için hizmet finansmanına başvurmaktadır. Konu hakkında tartışma yürüten Ramazan el-Bûtî zimmet icâresinde hizmet tutarının peşin ödenmesini gerekli görmüştür (Bûtî, t.y.). Ancak klasik fıkıh eserlerinde konu hakkındaki tartışmalar incelendiğinde bu noktada tek bir görüşün bulunmadığı görülür.

Menfaat kavramı İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından mal kabul edilir. Bu nedenle deyn olup olmama noktasında somut varlıklarla aynı hükme tabi tutulur. Somut malları konu edinen selem akdinde satış bedelinin (resûlmal) peşin olması gerektiği gibi zimmet icâresinde de ücretin peşin ödenmesi gerekir. Çünkü bu sözleşmedeki menfaat ecîrin zimmetindeki deyn olduğundan ve zaman içerisinde ortaya çıkacağından yapılan akit menfaatleri konu edinen bir tür selem olarak değerlendirilir. Bununla birlikte Hanbelî mezhebine mensup hukukçular ve Şâfiîlerin bir kısmı sözleşmenin özellikle selem lafzı kullanılarak yapılmaması durumunda ücretin peşin ödenmesinin gerekemeyeceğini ifade etmişlerdir (Cüveynî, 2007, s. 8/73; İbn Neccâr, 2008, s. 6/135).

Konu hakkında klasik fıkıh eserlerinde iki farklı yaklaşım bulunmasının yanında muasır İslam hukukçularının pek çoğu da özellikle selem olarak kurgulanmayan zimmet icârelerinin selem hükümlerine tabi kılınmasının ve bu kapsamda ücretin peşin olmasının gerekemeyeceği görüşünü benimsemiştir. Bu kapsamda Muhyiddin Ali Karadâği, Nezih Kemal Hammâd gibi araştırmacıların yanı sıra AAOIFI ve İslam İşbirliği Örgütü'ne bağlı Fıkıh Akademisi de bu görüşü benimsemiştir (AAOIFI, 2024, s. 831; Hammâd, 2007, s. 330; Karadâği, 2010, s. 5/736; “Karârâtü Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî”, t.y.; Nassâr, 2009, ss. 13, 14).

Özel olarak selem lafzıyla kurulmayan zimmet icâresinde ücretin vadeye bağlanmasının caiz olduğu görüşünü benimseyen İslam hukukçuları doktrinde yer alan görüşlerden her birinin birer içtihat olduğunu, bu tarz

görüşler arasında tercih yaparken İslam hukukunun genel gayelerini göz önünde bulundurmak gerektiğini, günümüz toplumunun hizmet finansmanı amacıyla başvurabilecekleri seçeneklerin azlığını dikkate alarak bu görüşü benimsediklerini ifade etmektedir (Çakır, 2019, ss. 301-304). Bizim kanaatimize göre de bu görüşün esas alınması günümüzde çeşitli hizmet alımlarına gereksinim duyan ve faizden sakınma konusunda hassasiyet taşıyan insanların ihtiyaçlarına cevap verme adına daha uygun görünmektedir.

Proforma Fatura ve Nihai Faturanın Tahsili

Katılım bankalarını konvansiyonel bankalardan ayıran en önemli farklardan biri müşterinin hesabına doğrudan nakit aktarımında bulunarak finansman sağlamıyor olmalarıdır. Bunun yerine genellikle müşterinin ihtiyaç duyduğu mal veya hizmeti satıcı/sağlayıcı kişi veya kurumdan temin ederek müşterinin ödeme olanaklarına uygun vade ve kârla ona devretme yöntemine başvurulur. Bu sayede elde edilen finansmanın getirisi de faiz değil, mal veya hizmet satışından elde edilen kâr olmuş olur. Bazen de vekalet, karz vb. sözleşmelere yahut gayri nakdi finansman yöntemlerine başvurulur.

Özellikle bir mal veya hizmet alım satımına dayalı finansmanlarda gerçek bir mal veya hizmet alımının gerçekleşmesi önem arz eder. Göstermelik olarak yapılan fiktif işlemlerde hakikî manada bir mal veya hizmet devri olmadığından bankanın kârı da nakit finansmanından kaynaklı bir faize dönüşmüş olur. Bu nedenle katılım bankaları işlemin muvazaa içermediğini teyit etmek için belli başlı yöntemler kullanırlar. Söz gelimi murabaha finansmanında işlemin fiktif olmadığını tespit etmek için çoğu kez müşteri finansman talebiyle bankaya başvurduğunda satıcının imza ve kaşesini taşıyan bir proforma fatura getirmesi talep edilir. Proforma faturada finansmana konu malın türü, nitelikleri, miktarı, teslim tarihi vb. bilgiler bulunur. Finansman sonrasında da müşteriden ilgili malın faturasını ibraz etmesi talep edilir. Nihai fatura ibraz edildiğinde bununla proforma faturadaki bilgiler karşılaştırılır ve işlemin muvazaa içermediği teyit edilir. İki belge arasında malın cinsi, teslim tarihi vb. konularda önemli farklar

bulunması yahut nihai faturanın hiç ibraz edilmemesi halinde işlemin fiktif olma olasılığı gündeme gelir. Bu tarz işlemlerden elde edilen gelirler katılım bankalarınca uygun olmayan gelirler hesabına kaydedilir ve çeşitli hayır cihetlerine sarf edilerek bankanın varlıkları arasından çıkarılır (TKBB, t.y.-a, ss. 7, 16). Nihai faturanın müşteriden tahsil edilmesi için BDDK tarafından katılım bankalarına belirli bir süre tanınır. Bu konudaki düzenlemeye göre katılım bankası mücbir sebepler haricinde 90 günü geçmemek kaydıyla finansman vade gün sayısının yüzde 30'una kadar olan sürede müşteriden malın nihai faturasını teslim almalıdır. Aksi halde finansmanın geliri uygun olmayan gelirler hesabına kaydedilir. Özellikle finansmanlarda; kısa vadeli işlemlerde 365 güne kadar, uzun vadeli işlemlerde finansman süresinin yüzde 70'ine kadar ek süre verilebilir (TKBB, t.y.-b, ss. 7, 8).

Hizmet finansmanları açısından proforma fatura ve nihai fatura konusu nispeten kapalılık arz eder. Çünkü sektördeki uygulamalara bakıldığında bazı katılım bankaları müşteriden finansmana konu hizmete ilişkin proforma fatura ibraz etmesini isterken (Albaraka Türk Katılım Bankası, t.y.-a; Kuveyt Türk Katılım Bankası, t.y.-b; Ziraat Katılım Bankası, t.y.-b) bazılarında özellikle kurumsal müşteri finansmanında müşteri beyanı esas alınmaktadır. Öte yandan finansman süreci tamamlandıktan sonra nihai faturanın tahsilinin gerekli olup olmadığı yahut bunun doksan günle kayıtlı olup olmadığı da yasal düzenlemelerde yeterince açık değildir. Çünkü BDDK'nın ilgili düzenlemesinde faturanın tahsiliyle ilgili süre sınırı satım yöntemleri hakkında düzenlenmiştir. Nitekim ilgili düzenleyici metin "Satım Yöntemleri ile Fon Kullandırma İşlemlerinde Alım-Satıma İlişkin Belgenin Temin Edilme Süresine İlişkin Kural Seti" şeklinde isimlendirilmiştir (TKBB, t.y.-b, ss. 7, 8). Dahası BDDK'nın "Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik" kapsamındaki düzenlemesinde de murabaha akdi satım yöntemleri arasında zikredilirken hizmet finansmanları kiralama yöntemleri başlığında düzenlenmiştir (BDDK, 2023, md. 16). Bu durum satım yöntemleriyle ilgili olan ve işlemin fiktif olmadığını teyit etmeye hizmet eden fatura tahsili uygulamasının ve süre kısıtının hizmet finansmanlarına uygulanıp uygulanmayacağı problemini gündeme getirmiştir. Bu noktada katılım bankacılığı sektöründe uygulama farklılıkları

olduğu görülmektedir. Özellikle de muayyen bir hizmet sağlayıcıdan temin edilerek finanse edilen hizmet alımlarının iş süreci olarak mal murabahasıyla benzerlik arz etmesi bu probleme derinlik katmıştır.

Kanaatimizce gerek birinci yöntem olarak aktardığımız belirli bir hizmet sağlayıcı üzerinden gerçekleştirilen ve murabahayla benzerlik arz eden hizmet finansmanları gerekse de ikinci yöntemde anlattığımız sürece göre yürütülen finansmanlar proforma fatura ve nihai fatura uygulamasına tabi tutulmalıdır. Zira bu konuda sadece müşteri beyanının esas alınması durumunda nakit ihtiyacı içerisinde olan pek çok kimse katılım bankasının bu uygulamasını fiktif işlemler vasıtasıyla istismar edebilir. Elde edilen kazancın kâr olmaktan çıkıp faize dönüşmesi de özellikle finansman kârının katılma hesabı sahipleriyle paylaşıldığı düşünüldüğünde katılma hesabı gelirlerini de fikhî anlamda olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle mahiyet olarak murabahayla benzeşsin ya da benzeşmesin hizmet finansmanlarında da proforma fatura ve nihai faturanın tahsil edilmesi, vaktinde tahsil edilemeyen veya proforma faturayla örtüşmeyen faturaların bulunması durumunda finansman gelirinin ihtiyaten uygun olmayan gelirler hesabına aktarılması isabetli olacaktır.

Burada gündeme gelebilecek önemli sorunlardan birisi de müşterilerin bazen hizmet siteleri gibi platformlardan ulaşılan yahut kayıtlı işletme sahibi olmayan gerçek kişilerden hizmet alması ve bireysel olarak yapılan anlaşmalar çerçevesinde bazen fatura kesilmiyor olmasıdır. Proforma fatura ve nihai faturanın şart koşulması bu tarz hizmet alımlarının finanse edilmesini güç hale getirecektir. Bu noktada yukarıda dikkat çekilen mahzurlar da hesaba katılarak izlenmesi gereken en uygun yöntem gerçekleşen işlemlerde fatura ibrazı şartının esnetilmemesidir. Aksi halde bankanın gelirinin İslami finans ilkelerine uygunluğu konusunda tartışmalara kapı aralanmış olacak ve ekonomide kayıt dışılığı desteklemek suretiyle kamusal zarara sebebiyet verilmiş olacaktır. Bunun ise İslami finans ilkeleriyle bağdaşmayacağı ortadadır.

Hibrid İşlemler: Hizmet ve Malın Birlikte Finansmanı

Hizmet finansmanı ilke olarak icâre-i âdemî sözleşmesine dayanıyor ve temel hükümleri de bu akit kapsamında düzenleniyor olsa da bazı durumlarda hizmet alımı ve mal alımı tek bir akit kapsamında iç içe geçebilmektedir. Örneğin katılım bankasının kurumsal bir müşterisi şirketine ait taşıtların periyodik bakımı için bir servisten hizmet almak istediğinde bakım işleminin tabiatı gereği bazı parçaların değişmesi gerekebilir. Bu tarz durumlarda ihtiyaç duyulan yedek parçaların müşteri tarafından karşılanması halinde yapılan işlemin fikhî açıdan salt icâre-i âdemî olacağına kuşku yoktur. Fakat uygulamada hizmet alanlar çoğu kez bu hizmetin gerektirdiği malları da hizmet sağlayıcıdan temin etmekte ve bu mallar için ayrı bir akit yapmamaktadır. Söz konusu akitler ayrı ayrı yapılsa bile araç bakım işlemi için ayrı, bakım malzemeleri için ayrı finansman kullanılması gerekecektir ki bu da operasyonel anlamda taraflara ekstra iş yükü doğuracaktır. Peki bu tarz bir durumda hem mal hem de hizmet alımının hizmet finansmanı kapsamında değerlendirilmesi ve gerek fikhî hükümler gerekse de bankacılık işlemleri kapsamında bu ürüne ait süreçlerin işletilmesi mümkün müdür?

Esasında buna benzer problemlere fıkıh kitaplarında da yer verilmiştir. Baştan belirtmek gerekir ki bir hizmet sözleşmesinde ham madde hizmet sağlayıcıya aitse bu istisna (eser) sözleşmesi^a olarak yorumlanır. Malzeme hizmet alana aitse bu takdirde icâre-i âdemî olarak değerlendirilir (Aktan, 2001). Ancak literatürde icâre-i âdemî sözleşmesi kapsamında işgörenden hizmet alana bazı varlık transferlerinin gerçekleşmesine de müsamahayla yaklaşılmıştır. Söz gelimi bir terziye takım elbise yapması için bir top kumaş teslim edildiğinde bu akit fıkıh literatüründe icâre-i âdemî olarak yorumlanır. Akit kapsamında terzinin kendi iğnesini, ipliğini ve diğer malzemelerini kullanmasına göz yumularak akdin mahiyetini değiştirmeyeceği kabul edilir (İbnü'l-Hümâm, t.y., s. 6/115). Hatta bazı

^a İstisnâ akdi, “Bir şey yapmak üzere ehl-i san’at ile akd-i mukâvele etmek.” şeklinde tanımlanır (Mecelle, md. 124).

Hanefîler malzemenin tamamen yüklenici tarafından karşılandığı istisna akdini bile bir tür icâre kabul etmişlerdir.^a

Türk hukukunda karma sözleşmelerde hangi edimin baskın kabul edileceği konusunda farklı kanaatler bulunmaktadır. Bu noktada taraflardan birini koruyan yahut kanunda şekil şartına bağlanmış olan sözleşmeyi esas almak gibi farklı yaklaşımlar bulunmaktadır (Ganbari, t.y., ss. 59-70). Kanaatimizce bu tarz hibrid yapıli işlemlerde akdin tipini belirleyen aslî edim yükümlülüğünün tespitinde tarafların iradeleri ve sözleşmede kullanılan ifadeler gibi dikkate alınması gereken birden fazla husus vardır. Ancak İslam hukukunda yerleşik bulunan ve akitlerde lafızların değil maksat ve mananın esas alınacağını gösteren küllî kaide (Mecelle, md. 3) bu konuda daha belirleyicidir. Aksi takdirde İslam hukukunun isimli akitler altında beyan ettiği bazı genel hükümlerin işlevsiz hale gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada mal ve hizmet arasında bir tür asıl-fer, tâbi-metbû ilişkisi kurulmak suretiyle bunun bir satım mı hizmet akdi mi olduğu belirlenebilir. Bu ilişki kurgulanırken işlemdeki mal ve hizmetten her birinin toplam bedeldeki hissesini dikkate almak uygun bir yöntem olabilir. Bedelin yarısından fazlası mal mukabilinde ödendiyse bu bir satım yöntemi, hizmet mukabilinde ödendiyse “el-hükümü li’l-ekser/hüküm çoğunluğa göredir” (Zeydân, 2001, s. 218) kaidesiyle de ilgisi kurularak hizmet sözleşmesi olarak değerlendirilebilir. Sonuç itibarıyla hizmet finansmanı özelliği baskın olan akitler icâre-i âdemî olarak yorumlanarak bu akde ait hükümler uygulanabilir.

^a “Hanefî fakihlerden Ebû Saîd el-Berdâ’ye (v. 317/930) göre bu borç ilişkisinde yüklenicinin aslî edim yükümlülüğü *amel* yani yapma borcudur. Mal ise bu yükümlülüğü yerine getirirken kullanılan alet, edevat mesabesindedir.” (İbnü’l-Hümâm, t.y., s. 6/115; Özmen, 2022, s. 220; Serahsî, 1993, s. 12/139) “Burhânüddîn Buhârî de akitteki amel ve mal unsurlarının her ikisini de dikkate alarak istisnânın başlangıcı itibarıyla icâre-i âdemî olarak kurulduğunu, malın tesliminden hemen önce taraflar arasındaki ilişkinin satıma dönüştüğünü ifade etmiştir. Buna göre yüklenicinin ilk etapta icâre-i âdemî kapsamında doğan bir yapma borcu, teslim anında ise satımdan doğan bir verme borcu bulunmakta, şahsi ve maddi edim yükümlülükleri art arda oluşmaktadır.” (Burhânüddin el-Buhârî, 2019, s. 10/403; Burhânüddin, 2004, s. 7/135; Özmen, 2022, s. 220).

Ödemenin Yapılacağı Kişi

Hizmet finansmanı ile ilgili bir diğer konu gerçekleşen finansmanlarda ödemenin kime yapılacağıyla ilgilidir. Konu hakkında TKBB Danışma Kurulu'nun bir standardı bulunmadığından sektörde farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Söz konusu işlem murabaha olmadığından bazen katılım bankaları murabaha işlemlerinde gündeme gelen ve ödemenin satıcıya yapılmasını öngören yerleşik kuralın dışına çıkarak ödemeyi doğrudan müşteri hesabına yapmaktadır. Bazı durumlarda ise tıpkı murabahada olduğu gibi hizmet sağlayıcıya ödeme yapılmaktadır (Albaraka Türk Katılım Bankası, t.y.-b; Türkiye Finans Katılım Bankası, t.y.; Ziraat Katılım Bankası, t.y.-a).

Kanaatimizce bu konuda en doğru yaklaşım ödemenin finansman müşterisinin hesabına değil, hizmet sağlayıcı kişi veya kuruma yapılmasıdır. Ancak bazı durumlarda katılım bankasının müşterisi birden fazla hizmet sağlayıcıdan hizmet alımı yapabilir. Söz gelimi evine tadilat yaptıran bir kişi aynı süre zarfında iç mimar, marangoz, boyacı, elektrikçi gibi farklı mesleklerden pek çok kişiden hizmet almak istiyor olabilir. Her bir işlem için ayrı finansman talebinde bulunmak müşteri ve bankanın iş yükünü artırabilir. Bu tarz durumlarda hizmet finansmanının murabahayla ilgili yasal kısıtlardan muaf olduğu göz önüne alınarak operasyonel kolaylık sağlanabilir. Örneğin finansman tutarı hizmet sağlayıcının değil, doğrudan müşterinin hesabına aktarılarak blokaj altına alınıp hizmet alımına ilişkin proforma fatura ibraz edildikçe ilgili tutar üzerinde tasarruf yetkisi tanınabilir.

Hizmetin Katılım Bankasınca Alınmasının ve Sunulmasının İmkânı Sorunu

Hizmet finansmanı ile ilgili uygulamalara bakıldığında eğitim ve sağlık hizmetlerinden hac ve umre seyahatlerine varan bir çeşitlilik arz ettiği görülmektedir (Vakıf Katılım Bankası, t.y.). Bu hizmetleri sağlayıcıdan ilk olarak katılım bankasının aldığı ve sonrasında kâr payını ekleyerek vadeli bir şekilde müşteriye devrettiği düşünüldüğünde finansmana konu

hizmetin yasal ve operasyonel anlamda katılım bankasınca alınması ve sunulmasının mümkün olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir.

İslam hukukunda kişi zimmet icâresi kapsamında üstlendiği yapma edimini bizzat ifa etmek zorunda değildir. Bu nedenle normal şartlarda ifa etmesi mümkün olmayan birtakım işgörme borçlarını zimmet icâresi yoluyla üstlenmesi caiz görülür. Söz gelimi okuma yazma bilmeyen birinin okuma yazma öğretmek üzere başkalarıyla hizmet sözleşmesi kurması yahut gözleri görmeyen birinin gözcülük, bekçilik gibi görevleri konu edinen akitler kurması akde konu işi bizzat yerine getirme taahhüdünde bulunmaması şartıyla klasik fıkıh eserlerinde meşru kabul edilmiştir (Ali Haydar, 1991, s. 1/658; Buhûtî, t.y., s. 3/566; el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye, 1427, s. 1/297; Şirbînî, 1994, s. 3/447). Çünkü burada işgörme borcu altına giren kişinin yükümlülüğü söz konusu işin bir şekilde ifasını sağlamaktır. Bunu bizzat yapmayı tercih etmiyor veya bizzat yapma imkânı hiç bulunmuyorsa alt icâre sözleşmeleri yoluyla ifasını sağlayabilir. İşin gerçek veya tüzel kişilerce gerçekleştirilmesi arasında fark olmadığı gibi ticari kazanç elde etme düşüncesiyle yapılmasının önünde de herhangi bir dinî engel bulunmamaktadır.

Katılım bankasının müşterisine belli bir hizmeti sunma borcunu finansman gayesiyle üstlendiği düşünüldüğünde ve sözleşmede bunu alt icâre yoluyla üçüncü kişiler vasıtasıyla temin edeceğini belirttiği göz önüne alındığında operasyonel anlamda bu hizmeti sunma olanağına sahip olması şartını aramak doğru olmaz. Dolayısıyla finansmana konu olan hizmetin bir tür taşımacılık, konaklama, ulaştırma, eğitim vb. olduğu ve katılım bankasının bunu sağlama potansiyeline sahip olmadığı gerekçe gösterilerek işlemin caiz olmadığı söylenemez. Ancak bu ilişkide tarafların hizmeti alan, sağlayan, alt hizmet sağlayıcı gibi konumları net olmalı ve bu pozisyonların doğurduğu yükümlülükleri yerine getirmelidirler.

Bununla birlikte katılım bankasının müşteriyle anlaşmadan önce belli firmalarla çerçeve sözleşmeler yaparak birtakım hizmet kontenjanlarını bankaya tahsis etmesi durumunda bu hakkı üçüncü kişilere devredebileceğini baştan şart koşması gerekir. Çünkü hizmetin asıl

sağlayıcısı olan kişi/kurum, ücreti ve diğer koşulları hizmet alan kişinin durumuna bakarak belirlemiş ve sözleşmeye bu koşullar altında taraf olmuş olabilir. Nitekim AAOIFI de konu hakkındaki standardında benzer bir yaklaşım benimsemiştir (AAOIFI, 2024, s. 831).

Hizmet Alım Sürecinde Vekalet

Hizmet finansmanı kapsamında hizmet sağlayıcı kurumla iletişime geçilirken genelde katılım bankası murabaha finansmanında olduğu gibi müşterisine vekalet vermekte, banka adına hizmeti alma sürecini müşteri yönetmektedir (Albaraka Türk Katılım Bankası, t.y.-b; Kuveyt Türk Katılım Bankası, t.y.-a; Türkiye Finans Katılım Bankası, t.y.; Ziraat Katılım Bankası, t.y.-b). Çünkü söz konusu işlemin bizzat katılım bankası yetkililerince yapılmasını şart koşturmak fikhî bir gereklilik olmadığı gibi banka açısından ciddi anlamda operasyonel yük doğuracağı da aşıkardır. Bu noktada tarafların sözleşme içerisindeki konumlarının, hak ve yükümlülüklerinin netliğini yitirmemesine özen göstererek müşteriye ilgili hizmeti banka adına alma konusunda vekalet vermek kanaatimizce faizsiz bankacılık ilkelerine aykırı düşmez. Ancak yine de vekalet başvurmak yerine işlemlerin banka temsilcilerince bizzat yürütülmesi finansmanın suret itibariyle faizli ihtiyaç kredilerine benzerliğini azaltacağından mümkün olduğu ölçüde işlemler asaleten gerçekleştirilmelidir.

Finansmana konu hizmetin müşteriye devredilmesi noktasında ise katılım bankasının işlemi müşterinin vekaletiyle değil, bizzat yapması tarafların işlem içerisindeki konumlarının netliğini korumaya hizmet eder. Üstelik müşteriye finansmana konu hizmeti bankaya vekaleten kendi kendine devretmesi hususunda vekalet vermek fikhî açıdan da birçok İslam hukukçusu tarafından caiz görülmez. Çünkü bu durumda akdin her iki tarafını tek kişi temsil etmiş olur. Bu ise sözleşmelerde akdin ikincil yükümlülükleri diyebileceğimiz *hukûku'l-akd* kabilinden borçların vekile ait olduğu görüşünü benimseyen fakihlere göre caiz olmaz (Ali Haydar, 1991, s. 1/134; Haraşî, t.y., s. 6/172; Kâsânî, 1986, s. 6/33; Senhûrî, 1998, s. 5/221, 222). Nitekim TKBB'nin Murabaha Standardında da akdin iki tarafını tek kişinin temsil etmesi caiz görülmemektedir (TKBB, 2021, ss. 7, 8).

Hizmet Finansmanında Vaatten Kaynaklanan Riskler ve Yönetimi

İcâre-i âdemî akdine dayanan hizmet finansmanları katılım bankası açısından önemi bir risk faktörü barındırır. Şöyle ki katılım bankası tarafından hizmet paketi satın alındıktan sonra müşterinin hizmeti devralmaktan kaçınması ihtimal dahilindedir. Katılım bankası bu riski bertaraf etmek adına müşterinin finansman talebi yönelttiği ilk adımda onunla bu hizmeti devralacağına dair vaat formu imzalayabilir. Bu sayede müşterinin vaadinden caymasının katılım bankası açısından maddi bir zarara neden olması durumunda katılım bankası uğramış olduğu zararın tazminini talep eder. Vaat, akit gibi bağlayıcı bir işlem olmamakla birlikte vaadinden cayanın karşı tarafı uğrattığı mağduriyeti giderici ödemeler yapması İslam hukukuna aykırı görülmez (AAOIFI, 2024, s. 828). Dinî metinlerde verilen söze vefa göstermeyi emreden çeşitli ifadeler de bu yaklaşımı desteklemektedir (Buhârî, 2001, s. İman, 24; *Kur'ân*, 17/34).

Katılım bankaları müşterinin hizmet alımından vaz geçmesi sonucunda uğramaları muhtemel zararların tazmini için müşteriden peşinen bir güvence bedeli alabilir. Gerek duyulması halinde söz konusu güvence bedelinden bankanın uğradığı fiili zararların tazmini sağlanır (Çakır, 2019, s. 297). TKBB Danışma Kuruluna ait Murabaha Standardında fiilî zarar şu şekilde tanımlanmıştır: “Fiilî zarar, uyulacağı ve yerine getirileceğine inanılan/güvenilen bir vadin yerine getirilmemesi yüzünden uğranılan gerçek zararlar ile kamusal yükümlülükler, iletişim, yol, noter giderleri, satıcıya ödenen cezaî şart, tazminat, kapora, iadedden kaynaklanan masraflar, dava masrafları vb. kalemlerden oluşabilecek fer’î zararları ifade eder.” (TKBB, 2021, s. 13)

Katılım bankasının bu riskten korunma adına başvurabileceği bir diğer yöntemse hizmet sağlayıcıyla sözleşme yaparken şart muhayyerliğini öne sürmesi ve kendi müşterisinin hizmeti almaktan imtina etmesi durumunda muhayyerlik hakkını kullanmasıdır (Ebû Gudde, t.y., s. 27). İslam hukukunda şart muhayyerliği satım gibi icâre kapsamında da öne sürülebilen bir haktır (Kudûrî, 2006, s. 7/3618).

Esasında gerek mal alımlarında başvurulana murabaha finansmanında gerekse de hizmet finansmanlarında katılım bankasına vekaleten alım yapan müşteri faturayı zaten kendi adına düzenletmekte, dolayısıyla işlem dolaylı temsil görünümünde gerçekleşmektedir. Bu nedenle müşterinin vaadinden cayma ihtimalinin banka açısından ciddi bir risk oluşturduğu söylenemez. Çünkü müşteri ikinci bir işlem yapmayarak malı/hizmeti bankadan devralmasa bile faturayı ilk etapta kendi adına düzenlettiğinden fikhî açıdan ilgili varlığın maliki banka olsa da bazı resmî evraklarda onun alıcısı/borçlusu olarak müşteri gözükmektedir. Ancak yine de müşterinin ikinci bir işlem kapsamında ilgili varlığı katılım bankasından geri devralmaktan kaçınması işlem kârının fikhî açıdan meşruiyetini yitirmesine ve uygun olmayan gelirler hesabına aktarılmasına neden olacaktır (TKBB, t.y.-a, ss. 6, 7). Bu nedenle bankanın hizmet finansmanı süreçlerinin usulüne uygun şekilde tamamlanması için müşteriden gerekli güvenceleri almasında katılım finans ilkeleri bakımından bir sakınca olmasa gerekir.

SONUÇ

Katılım bankalarında hizmet finansmanı amacıyla başvurulana yöntemlerden biri olan icâre-i âdemî sözleşmesini incelediğimiz çalışmamızda ulaştığımız neticeleri şu şekilde ifade edebiliriz:

- Hizmet finansmanı günümüz toplumlarında eğitim, ulaşım, sağlık ve güvenlik başta olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin günlük/ticari yaşantılarında ihtiyaç duydukları uygulamalardandır. Katılım bankalarının bu ihtiyaca cevap vermek için alt icâre sözleşmesini esas almaları bir kısmına makale kapsamında dikkat çektiğimiz kurallara uymak koşuluyla caizdir.
- Alt icâre-i âdemî sözleşmeleri hizmet alımlarının finansmanında kullanılmaya uygun bir yöntem olmakla birlikte bu tarz finansmanlarda sözleşmenin konusunu oluşturan menfaat (hizmet) fiziki mallar gibi somut bir yapıda olmadığından tarafların sözleşmedeki konumları belirginliğini yitirebilir. Bu

nedenle katılım bankaları icâre-i âdemî sözleşmesinin usulüne uygun olarak uygulanması için hizmet sağlayıcı ve hizmet alıcılarla detaylı bir çerçeve sözleşme akdetmeli; sözleşmede tarafların ecîr, vekil, işveren gibi sıfatlarını belirginleştirmelidir.

- Katılım bankaları hizmet finansmanında dolaylı hizmet sağlayıcı olduklarından hizmetin sunumundaki kusurlardan ve aksaklıklardan sorumlu olma noktasında icâre-i âdemi sözleşmesinin gerektirdiği hükümlere titizlikle riayet etmeli, bankanın ecîr konumunda olduğu gerçeğini göz ardı etmemelidir.
- Hizmet finansmanı işlemleri BDDK'nın konu hakkındaki yönetmeliğinde kiralama yöntemleri arasında yer aldığından aynı yönetmelikteki satım yöntemlerinden farklıdır. Bu nedenle yasal/meslekî düzenlemelerin satım yöntemlerinde aradığı; müşteriden proforma fatura ve nihai faturanın temin edilmesi, bunların zaman, miktar vd. konularda birbiriyle uyumlu olması, faturanın ibraz edilememesi durumunda işlem gelirinin uygun olmayan gelirler hesabına aktarılması gibi kısıtlara hizmet finansmanının tabi olup olmadığı konusu yeteri kadar açık değildir. Bu da uygulamada yeknesaklık problemi doğurması bir yana gerekli süreçlerin usulünce yürütülmesi ve dolayısıyla fikhî meşruiyetin sağlanması konusuna olumsuz etki etmektedir. Kanaatimizce hizmet finansmanı bir satım yöntemi olan murabahadan farklıdır. Ancak proforma fatura, nihai fatura vd. süreçlerin hizmet finansmanında da işletilmesi önem arz etmektedir.
- Hizmet finansmanı bazı durumlarda zorunlu olarak mal temliklerini de içerebilir. Hibrid yapılı bu tarz finansmanlarda baskın edim tespit edilirken taraf iradeleri ve sözleşmedeki ifadelerin yanında mal ve hizmetten her birine mukabil ödenen bedelin toplam bedel içindeki oranı dikkate alınabilir. Bu sayede işlemin hizmet finansmanı mı yoksa murabaha formatında mı gerçekleştirilmesi gerektiğine karar verilebilir.

- Hizmet finansmanları meslekî düzenlemelerde satım yöntemlerinden ayrı tutulduğundan katılım bankasının yapacağı ödemenin şekli noktasında da satım yöntemleriyle ilgili kısıtların dışında kalmaktadır. Bu noktada fiktif işlemleri önlemek amacıyla hizmet finansmanlarında da ilke olarak ödemenin doğrudan hizmet sağlayıcıya yapılması daha uygundur. Ancak çok sayıda hizmet sağlayıcıdan hizmet alınması gibi birtakım istisnai durumlar için müşteri adına açılmış geçici ve blokajlı hesaplar kullanılarak ödeme müşteri hesabına yapılabilir.
- Hizmet finansmanına eğitim ve sağıktan hac ve umre seyahatlerine varan pek çok hizmet alım türünün konu olduğu düşünöldüğünde hizmet sağlayıcı konumundaki bankanın ilgili hizmeti normal şartlarda sağlayabiliyor olmasını beklemek kanaatimizce zorunlu değildir. Nitekim İslam hukukundaki yerleşik hükümler de alt icâre yoluyla kişinin bizzat ifaya güç yetiremeyeceğı birtakım eylemleri borçlanması caiz görmektedir.
- Müşteriler nezdinde hizmet finansmanına duyulan ihtiyaç göz önünde bulundurularak mevcut uygulamada eğitim, sağık, seyahat ve hac/umre gibi alanlarla sınırlı bulunan hizmet finansmanının farklı hizmet sektörlerine de hitap edecek çeşitliliğe kavuşması için gerekli akademik çalışmaların ve meslekî düzenlemelerin gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2024). *Faizsiz Finans Standartları*. (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Çev.). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Ahmed, C. ve Süleyman, Ş. (2014). Temvîlül-menâfi ve'l-hidmât fi'l-müessesâti'l-masrifîyeti'l-Ürdüniyye. *Mecelletü'l-müsennâ li'l-ulûmi'l-idâriyye ve'l-iktisâdiyye*, 4(8), 66-67.
- Ahmet Cevdet Paşa. (1300). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. Matbaa-ı Osmânî.
- Aktan, H. (2001). "İstisnâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIII, 393-396.
- Albaraka Türk Katılım Bankası. (t.y.-a). Eğitim Finansmanı Uygulaması. <https://www.albaraka.com.tr/tr/bireysel/finansmanlar/ihtiyac/egitim-finansmani> adresinden erişildi.
- Albaraka Türk Katılım Bankası. (t.y.-b). İcare (Kiralama) Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu (İşgücü/Hizmet Kiralaması). https://www.albaraka.com.tr/documents/hakkimizda/katilim-bankaciligi-bilgilendirme-formu/icara_-finansal_kiralama.pdf adresinden erişildi.
- Ali Haydar. (1991). *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Mecelleti'l-ahkâm* (C. 1-4). Beyrut: Dârü'l-cîl.
- Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi. (t.y.). El-Karârât ve'l-fetâvâ es-sâdira anî'l-Meclisi'l-Ürûbbî li'l-İftâ ve'l-Buhûs.
- Bardakoğlu, A. (2000). İcare. *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXI, 379-388.
- Baytemir, S. (2017). *Roma Hukukunda Hizmet Sözleşmesi (Locatio Conductio Operarum) ve Bağımlılık İlişkisi*. (Yayımlanmamış yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BDDK. (2023). Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik, md. 16. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=40520&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.
- Buhârî, A. (1997). *Keşfü'l-esrâr an usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Buhûtî, M. b Y. (t.y.). *Keşşâfû'l-kınâ an metni'l-İknâ* (C. 1-1-4). Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye.
- Burhânüddin el-Buhârî, M. b. A. (2019). *Ez-Zehîra*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Burhânüddin, M. b. A. (2004). *El-Muhîtü'l-burhânî fî'l-fıkhî'n-Nu'mânî*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Bûtî, R. (t.y.). Nesîmüştam.
- https://naseemalsham.com/persons/muhammad_said_ramadan_al_bouti/subjects/view/46802 adresinden erişildi.
- Cüveynî, A. b A. (2007). *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. Dârü'l-minhâc.
- Çakır, M. (2019). Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli ve Fıkhî Temelleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 34, 289-320.
- Çalışkan, H. U. (2017). Bir Öteki Roma Müessesesi: Hizmet Akdi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23(3), 395-415.
- Dümeycî, A. b. S. (2019). *Temvîlü'l-hademât dirâse fıkhîyye te'sîliyye tatbîkiyye* (1. bs.). Riyad.
- Ebû Gudde, A. E. (t.y.). *Temvîlü'l-menâfi bi-Ûrubbâ*.
- el-Buhârî, M. b A. (2001). *El-Câmi'u's-şahîh*. (M. Z. b Nasr, Ed.). b.y.: Dâru Tavki'n-Necât.
- el-Mevsûatü'l-fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye. (1427). *İcâre*. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûnî'l-İslâmiyye.
- Ganbari, M. K. (t.y.). *Atipik Sözleşmeler Ve Uygulanacak Hukuk*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacak, H. (2000). *İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*. (Yayımlanmamış phd thesis). Marmara Üniversitesi SBE.
- Halitoğlu, İ. ve others. (2019). Katılım Bankacılığında Mevzuat, Denetleme Ve Hukukî Altyapı. Ş. Görmüş ve others (Ed.), *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* içinde . İstanbul: TKBB Yayınları.
- Hammâd, N. K. (1990). *Dirâsât fî usûli'l-müdâyenât*. Suud: Dârü'l-fâruk.
- Hammâd, N. K. (2007). *Fî fıkhî'l-muâmelâti'l-mâliyye kırâa cedide*. Dimaşk: Dârü'l-Kalem.
- Haraşî, M. b A. (t.y.). *Şerhu Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dârü'l-fıkr.
- Hûlî, A. M. (2003). *Nazariyyetü'l-hak*. Kahire: Dârü's-selâm.
- İbn Hazm, A. b A. İ. (t.y.). *El-Muhallâ bi'l-âsâr*. Beyrut: Dârü'l-fıkr.

- İbn Neccâr, M. b A. (2008). *Maûnetü uli'n-nühâ* (5. Basım.). Mekke: Mektebetü'l-Esedî.
- İbnü'l-Hümâm, K. M. b A. (t.y.). *Fethü'l-Kadîr*. b.y.: Dârü'l-Fikr.
- Karadâğî, A. M. (2010). *Buhûs fî fikhî'l-bünûki'l-İslâmiyye*. Beyrut: Şebeketü Dârî'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Karâfî, Ş. A. b İ. (t.y.-a). *Envârü'l-burûk fî envâ'i'l-furûk*. Âlemü'l-kütüb.
- Karâfî, Ş. A. b İ. (t.y.-b). *Envârü'l-burûk fî envâ'i'l-furûk*. b.y.: Âlemü'l-kütüb.
- Karârâtü Mecmai'l-Fikhî'l-İslâmî. (t.y.). <https://iifa-aifi.org/ar/2385.html> adresinden erişildi.
- Kâsânî, A. E. B. b M. (1986). *Bedâiü's-sanâi fî tertîbi's-şerâi* (2. Basım.). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Kudâme, M. A. b A. İ. (1968). *El-Muğnî*. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire.
- Kudûrî, A. b M. (2006). *Et-Tecrîd*. Kahire: Dârü's-Selâm.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası. (t.y.-a). Müşteri Bilgilendirme Formu. <https://www.kuveytturk.com.tr/medium/murabaha-akdi-1401.pdf> adresinden erişildi.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası. (t.y.-b). Eğitim Finansmanı Uygulaması. <https://www.kuveytturk.com.tr/kendim-icin/finansmanlar/ihtiyac-finansmani/egitim-finansmani> adresinden erişildi.
- Liv, C. (2024). Katılım Bankacılığı Hizmet İhtiyaç Finansmanının Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 7(3), 87-105.
- Merdâvî, A. b S. (1419). *El-İnsâf fî ma'rfeti'râcih mine'l-hilâf*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Merdavî, E.-H. A. b. S. (2003). *Tashîhü'l-fürû*. Beyrut – Riyad: Müessesetü'r-risâle.
- Mevsilî, A. b M. (1937). *El-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. Kahire: Matbaatü'l-Halebî.
- Mohamed, I., Junyuan, A. ve Fasaaha, M. (2024). The Application of Service Ijarah in Islamic Finance. *International Journal of Management and Applied Research*, 11(1), 80-106.
- Mutîî, M. N. (t.y.). *Tekmiletü'l-Mecmû*. b.y.: Dârü'l-Fikr.

- Nassâr, A. M. (2009). Fikhü'l-icâreti'l-mevsûfe fi'z-zimme. *Mü'temerü'l-masârifî'l-İslâmiyye beyne'l-vâkii ve'l-me'mûl* içinde . Dubai: Dârü's-Şüûnî'l-İslâmiyye.
- Nevevî, E. Z. Y. b Ş. (1991). *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*. (Z. eş-Şâvîş, Ed.). Dimaşk - Amman: el-Mektebu'l-İslâmî.
- Özmen, M. Y. (2022). *İslam Hukukunda Alacak Hakkı Kavramı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özmen, M. Y. (2023, 29 Aralık). Katılım Bankacılığı Ürünlerinin Faizsiz Finans İlkeleriyle Uyumlu. <https://islamiktisadi.net/2023/12/29/katilim-bankaciligi-urunlerinin-faizsiz-finans-ilkeleriyle-uyumu/> adresinden erişildi.
- Râfîî, E.-Kâsım A. b M. b A. (1997). *El-Azîz Şerhü'l-Vecîz*. (A. M. A.-Â. A. Abdülmevcûd, Ed.). Beyrut.
- Sa'dî, A. b A. (2018). *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme ve tatbîkâtüha'l-muâsıra*. Riyad: Dârü'l-Meymân.
- Salih, A. S. (2023). Et-Tekyîfü'l-fikhî li-temvîl'l-menâfi fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye. *Mecelletü Câmîati's-Şârika*, 20(3), 89-116.
- Sâvî, A. b M. (t.y.). *Hâşiyetü's-Sâvî, (Bulgatü's-Sâlik li-ekrâbi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmâm Mâlik)*. Dârü'l-meârif.
- Semerkandî, M. b A. (1994). *Tuhfetü'l-fukahâ* (2. Basım.). Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye.
- Senhûrî, A. (1998). *Masâdirü'l-hak fi'l-fikhî'l-İslâmî* (2. Basım.). Beyrut: Menşûrâtü'l-Halebî el-hukûkiyye.
- Serahsî, Ş. M. b E. S. A. (1993). *El-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife.
- Şafak, E. E. (2019). *Teorik Boyutuyla İfa İmkansızlığı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şâviş, V. M. A. (2014). Eserü'l-icâre fî temvîl'l-menâfi't-ta'lîm fi'l-fikhî'l-İslâmî. *Mecelletü's-şerîa ve'l-kânûn*, 28(58), 163-204.
- Şeyhizâde, A. b M. (t.y.). *Mecmaü'l-enhür fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. b.y.: Dârü ihyâi't-türâsî'l-Arabî.
- Şirbînî, Ş. M. b. A. Ş. (1994). *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meâni elfâzî'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Tahâvî, E. C. A. b. M. (1994). *Şerhü meâni'l-âsâr*. Âlemü'l-kütüb.

TKBB. (2021). Murabaha Standardı. <https://tkbb.org.tr/upload/Murabaha%20Standard%C4%B1%20TR.pdf> adresinden erişildi.

TKBB. (2024). Veri Peteği. Türkiye Katılım Bankaları Birliği. <https://veripetegi.tkbb.org.tr/> adresinden erişildi.

TKBB. (t.y.-a). Katılım Finans İlkelerine Uygun Olmayan Gelirler Ve Bunların Tasfiyesi Standardı. <https://tkbb.org.tr/upload/Kat%C4%B1l%20Finans%C4%B1%20I%CC%87lkelerine%20Uygun%20Olmayan%20Gelirler%20ve%20Bunlar%C4%B1n%20Tasfiyesi%20Standard%C4%B1.pdf> adresinden erişildi.

TKBB. (t.y.-b). 2021-2022 Faaliyet Raporu. https://tkbb.org.tr/upload/1653046508_38a33cca1b44aa64e469.pdf adresinden erişildi.

Tuncer, S. Ç. (2019). Kredi ve Kredi İşlemlerinin Hukukî Açıdan Değerlendirilmesi. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 6(2), 43-69.

Türkiye Finans Katılım Bankası. (t.y.). Türkiye Finans Katılım Bankası İcare (Kiralama) Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakimizda/katilim-bankaciligi-sistemi/Documents/icare-iscucu-hizmet-kiralama.pdf> adresinden erişildi.

Vakıf Katılım Bankası. (t.y.). Müşteri Bilgilendirme Formu. <https://www.vakifkatilim.com.tr/documents/SozlesmelerVeFormlar/pdf/icarehizmet-kiralama%20akdinedayanananurunlergenelbilgilendirmeform.pdf> adresinden erişildi.

Zerkâ, M. A. (2013). *El-Medhal ilâ nazariyyeti'l-iltizâm el-âmmе fi'l-fıkhi'l-İslâmî* (2. Basım.). Dimeşk: Dârü'l-kalem.

Zerkeşî, Ş. M. b A. (1993). *Şerhü'z-Zerkeşî alâ Muhtasari'l-Hırakî*. Dârü'l-abîkân.

Zeydân, A. (2001). *El-Vecîz fî şerhi'l-kavâidi'l-fıkhiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Ziraat Katılım Bankası. (t.y.-a). Ziraat Katılım Bankası İcare (Kiralama) Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu. <https://www.ziraatkatilim.com.tr/sites/default/files/2024-08/7-fon-kullandirim-iscucu-hizmet-kiralamasi.pdf> adresinden erişildi.

Ziraat Katılım Bankası. (t.y.-b). Eğitim Finansmanı Uygulaması.
<https://www.ziraatkatilim.com.tr/bireysel/finansman-urunleri/ihtiyac-finansmani/egitim-finansmani> adresinden erişildi.

Zuhaylî, V. (1997). *Bey'u'd-deyn fi's-şerîati'l-İslâmiyye*. Dimeşk: Dârü'l-mektebî.

EXTENDED ABSTRACT

This article analyzes the *ijarah* contract used by participation banks for service financing, from the perspective of Islamic law, and evaluates its practical applications. The main objective is to examine the theoretical and practical aspects of service financing, especially within the context of Türkiye, to establish the Fiqhi foundations of the *ijarah* contract, and to offer solutions to encountered problems.

Participation banking, which is based on interest-free finance principles, avoids *riba* (interest), one of the key prohibitions in Islamic law, and relies on legitimate commercial contracts for its funding mechanisms. Among the most commonly applied contracts in the financing of service procurement is the *ijarah* contract. This model has been extensively discussed in classical Islamic legal sources and implemented in various forms in modern Islamic finance institutions globally. Academic studies by Ebû Gudde, Temîmî, Mohamed, Fasaaha, and Turkish scholars such as Mustafa Çakır, Cemil Liv, and Mehmet Gayretli offer valuable insights into the theoretical basis and practical challenges of service financing.

The study is based on a comprehensive analysis of classical and contemporary Islamic legal literature, documents related to the application of the *ijarah* contracts in Turkish participation banks, contract samples, regulatory decisions, and interviews with practitioners. The focus is on service financing through *ijarah-i adhami* contracts; alternative financing models based on other contracts such as *qard* or investment funds are excluded from the scope.

In Islamic law, *ijarah* refers to the transfer of usufruct (benefits) in return for a payment. It covers both leasing of objects and employment contracts, encompassing the transfer of benefit either from an asset (*lease*) or from a person's labor (***Ijarah al Ashkhaas*** -commonly known as *service Ijarah*). Service contracts are further divided into *specified ijarah*—where the provider must perform the service personally—and *ijarah mawsoofa fi al-dhimmah*, where the obligation can be fulfilled by any suitable provider.

Participation banks implement service financing using two main models:

1. **First Model (Widely Practiced):** The bank purchases a service package (e.g., education, travel, healthcare) from a pre-specified provider and sells it to the customer on a deferred payment basis with a profit margin. Whether this model qualifies as *specified ijarah* or *ijarah in liability* is debated due to the predetermined nature of the service provider.
2. **Second Model:** The bank first signs an *ijarah* contract with the customer and then procures the service from a provider via a sub-*ijarah* contract. Although this model aligns better with classical Islamic jurisprudence, it is less common in practice due to operational complexities.

The article addresses several important issues related to service financing in participation banking:

- **Deferred Payments in Ijarah Mawsoofa fi al-Dhimmah:** Since the leased benefit is considered a *debt (dayn)* in Islamic law, there is scholarly debate on whether the payment must be made in advance. Contemporary scholars and standards (e.g., AAOIFI) generally allow deferred payments if the contract is not framed as a *salam*.
- **Proforma and Final Invoices:** There is no uniform practice among participation banks regarding the requirement for proforma and final invoices. The paper argues that invoices should be collected to avoid fictitious transactions and ensure Shariah compliance.
- **Hybrid Transactions (Goods and Services):** In cases where both goods and services are financed (e.g., car maintenance including parts), the dominant component (by value) should determine whether the transaction is treated as a sale or a service contract. If the service portion is dominant, it should be treated as *ijarah al Ashkhaas*.
- **Payment Recipient:** The paper recommends that payments be made directly to the service provider, rather than the customer, to avoid misuse. However, where multiple providers are involved,

blocked accounts and invoice-based release systems may be used for flexibility.

- **Bank's Capacity to Deliver Services:** Islamic law permits the bank to fulfill its service obligation through third parties. Hence, it is not necessary for the bank to be technically capable of personally delivering the service.
- **Agency (Wakalah):** In practice, customers are often authorized to act on behalf of the bank to obtain services. While this is generally permissible, the contract's legitimacy is better preserved when the bank itself executes the delivery.
- **Binding Unilateral Promises (Wa'd) and Risk Management:** To mitigate the risk of customer withdrawal after service procurement, participation banks may require customers to sign a binding promise. If a breach causes financial loss, the bank may seek compensation.

This study offers a comprehensive evaluation of *Ijarah al-Ashkhaas* as a service-based financing instrument within Islamic finance. It highlights the urgent need for clearer legal frameworks and standardized professional practices in Türkiye's participation banking sector. To strengthen the system's robustness and Shariah compliance, the study recommends greater transparency, improved regulatory clarity, and closer adherence to classical fiqh principles.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarın her birinin mevcut araştırmaya katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir:

Yazar'ın araştırmaya katkı oranı %100'dür.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZNİ

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

HAKEM DEĞERLENDİRMESİ

En az iki dış hakem / Çift Taraflı Körleme

AUTHORS' PERCENTAGE-BASED CONTRIBUTION

The contribution rate of the author to the present research is as follows:

The author's contribution to the study is 100%.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

There is no financial or personal relationship with any person or institution in this research. No conflict of interest exists in the study.

ETHICAL APPROVAL OF THE STUDY

All rules stated within the scope of the "Instruction on Research and Publication Ethics for Higher Education Institutions" were strictly followed during the study. None of the actions specified under the section titled "Actions Against to Scientific Research and Publication Ethics" in the second chapter of the Instruction were carried out in this study.

PEER REVIEW

Reviewed by at least two external referees / Double-Blind Review.